

מפגש

לעבודה חינוכית-סוציאלית

תרומת המשפחה להתנסות ילדיה
בחומרים פסיכו-אקטיביים, בהימורים
ובהתנהגויות סיכון אחרות

מאיר טייכמן

תדפיס מתוך גיליון 26

טבת תשס"ח – דצמבר 2007

תרומת המשפחה להתנסות ילדיה בחומרים פסיכו-אקטיביים, בהימורים ובהתנהגויות סיכון אחרות

מאיר טייכמן

אבות אכלו בוסר ושיני בנים תקינה
(ירמיהו לא, כח)

תקציר

המשפחה הגרעינית היא הזירה המרכזית שבה גדל הילד, ובה אישיותו מתעצבת, הוא רוכש דפוסי התנהגות, לומד ערכים ומפנים עמדות כלפי תחומי החיים השונים. בעבר ה"אשמה" על התנסות במשקאות אלכוהוליים ובסמים ועל מעורבות בהימורים למיניהם יוחסה בעיקר לקבוצת השווים, כלומר לחברות ולחברים. בעשורים האחרונים של המאה העשרים ובעשור הראשון של המאה העשרים ואחת, המחקר בעולם בתרבויות השונות במאוד זו מזו, מצביע על השפעה מורכבת של גורמים ביולוגיים וגנטיים, גורמים נפשיים וגורמים חברתיים, ובין אלו בולטת החשיבות הרבה של ההורים ושל המשפחה כמוסד חברתי. מאמר זה סוקר בקצרה את ה"העברה הבין-דורית" (intergenerational transmission), כלומר את תרומת המשפחה להתפתחותן של התנהגויות, כגון התנסות בחומרים פסיכו-אקטיביים ובהימורים, לעיצוב העמדות, הכוונות וההתנהגויות וההתנהגות עצמה.

מילות מפתח: ילדים ונוער, משפחה, חומרים פסיכו-אקטיביים, הימורים

המשפחה היא הזירה המרכזית שבה גדל הילד ובה אישיותו מתעצבת, הוא רוכש דפוסי התנהגות, ומפנים עמדות וערכים כלפי תחומי החיים השונים. בעבר ה"אשמה" על התנסות במשקאות אלכוהוליים ובסמים, מעורבות בהימורים למיניהם, עבריינות והתנהגויות סיכון אחרות יוחסה בעיקר לקבוצת השווים, כלומר לחברות ולחברים, או בניגוד לכך, היא הוטלה אך ורק על ההורים, ובעיקר על המטפל או המטפלת העיקריים (primary care taker). בעשורים האחרונים של המאה העשרים המחקר הצביע על מורכבותן של תופעות אלו, הנובעות ומושפעות משילוב של תהליכים ביולוגיים-נפשיים-חברתיים (bio-psycho-social) שמתקיימים בהקשר נתון (Leshner, 2007; Vygotsky, 1978).

בינואר 2007 פרסם האתר שקשור לבית הספר לרפואה של אוניברסיטת הרווארד ועוסק בנושא ההתמכרויות למיניהן (BASIS online – The Brief Addiction

(Science Information Source), מאמר קצר בשם *It runs in the family* ("זה רץ במשפחה") (Basis Online, 2007). המאמר התייחס למספר מאמרים שפורסמו בשנים האחרונות וחיזקו את העמדה הקובעת כי למשפחה תפקיד חשוב בהתפתחות של התנהגויות סיכון, כמו למשל התנסות בחומרים פסיכו-אקטיביים.

פרופ' דניס קנדל (Kandel, 1980, 1986), סוציולוגית ואפידמיולוגית באוניברסיטת קולומביה שבניו יורק, הייתה מבין ראשוני החוקרים במאה העשרים שחקרו את תפקידם של המשפחה ושל תהליכים במשפחה בהבנת התהליכים של ההתנסות בחומרים פסיכו-אקטיביים והתנהגויות חריגות אחרות. יתר על כן, במחקרה הצביעה על יחסי הגומלין המורכבים בין השפעת המשפחה וההורים לבין תרומת קבוצת השווים והחברים להתפתחות של התנהגויות אלה. עם זאת, הדגש היה על ההתנסות, כלומר על דפוס התנהגות שאינו מאובחן כפתולוגי, ולא על ההתמכרות. כל זאת מתוך הבנה כי למרות הסיכון הטמון בהתנסות בחומרים פסיכו-אקטיביים או במעורבות בהימורים בגיל ההתבגרות, התנהגויות אלה אינן בהכרח פתולוגיות, אלא יש להן גם היבט התפתחותי נורמלי. עצם ההתנסות בחומרים פסיכו-אקטיביים אינה מעידה בהכרח על המשך השימוש בסמים והתמדה בהתנהגות זו (ראו בגיליון זה – רהב, 2007). אכן, המחקר העדכני, הבין-תרבותי, מצביע על חשיבות המשפחה לא רק בתרומתה להתנסות בדפוסי התנהגות נורמטיביים ובעייתיים כאחד ולהתפתחותם, אלא גם בתפקיד ההורים והמשפחה במניעה של הבעייתיות הקשורה בשימוש לרעה בחומרים פסיכו-אקטיביים, בהימורים ובדפוסי התנהגויות סיכון אחרות ששכיחות בגיל ההתבגרות (ראו למשל Bricker et al., 2006; Ellickson, Tucker, Klein & McGuigan, 2001). מן הראוי לציין שממצאים אלה על תרומת המשפחה וההורים להתפתחות דפוסי התנהגות חריגה, כולל שימוש לרעה בחומרים פסיכו-אקטיביים, נמצאו בחברות השונות זו מזו מבחינה תרבותית-חברתית, כמו: ארצות הברית, מדינות סקנדינביה, פולין, בלגיה, ישראל ואירן (אזרחי, רוזינר, שטיינברג ובר-המבורגר, 2005; כפיר, 2000; עזאזיה, שהם ובר-המבורגר, 2007; רהב, טייכמן ובר-המבורגר, 1999; רהב, טייכמן, גיל, רוזנבלום ובר-המבורגר, 1998, 2002; Forrester & Harwin, 2006; Jedrzejczak, 2005; Kohn, Kittel & Piette, 2004; Pirsaraee, 2007).

ההתבגרות היא תקופת מעבר בין הילדות לבגרות – תקופה שבה האישיות מתעצבת ומתפתחים הכישורים הקוגניטיביים והחברתיים. ההתבגרות מציגה למתבגר דרישות התפתחותיות הדורשות ממנו לפעול בצורה עצמאית, בנפרד מהוריו וממשפחתו, ברמות של מערכת היחסים הרגשית, התפקוד הקוגניטיבי והערכים החברתיים. למשפחה, ובעיקר להורים, תפקידים רבים בתקופה זאת. מימושם של תפקידים אלה תורם למעבר תקין, ואילו אי-מימושם יביא בעקבותיו כשל התפתחותי (טייכמן, 1995; סרוף, קופר ודהארט, 1998; Winnicott, 1986). בנקודה זו מן הראוי לציין, שההתנסות בחומרים פסיכו-אקטיביים וההקשר החברתי של דפוס התנהגות זה יכולים גם לסייע למתבגר להתמודד עם בעיות שממוקדות במטלות ההתפתחותיות של היבדלות מהמשפחה, רכישת עצמאות ופיתוח התאמה עם קבוצת הגיל. לעתים

הסם משמש למתבגר – כהגדרתו של ויניקוט – "אובייקט מעבר" (transitional object), שמקל על התהליך ההתפתחותי ומפיג את החרדה שעלולה ללוותו (Teichman & Kadmon, 1998; Winnicott, 1965, 1986).

אחת הסוגיות המרכזיות בדיוננו על תרומת המשפחה להתפתחות של דפוסי התנהגות, כגון: התנסות בסמים, צריכת משקאות אלכוהוליים והתנהגות הימורים, היא ההעברה הבין-דורית (intergenerational transmission), כלומר עד כמה עיצוב דפוסי התנהגות אצל ילדים מושפע מהוריהם, ממטפלים עיקריים אחרים או מבני משפחה אחרים, כמו אחים. להעברה בין-דורית של דפוסי התנהגות נורמטיבית וכזו שאינה נורמטיבית ישנם שלושה מקורות או תהליכים, שקרוב לוודאי שלובים זה בזה: האחד – תהליכים של מודלינג (modeling) או חיקוי של התנהגויות ההורה על ידי הילד, השני – תהליכי חברות (סוציאליזציה), שבמהלכם הילד או הילדה מאמצים דפוסי התנהגות ועקרונות ומזדהים עמם, והשלישי – נטייה מוקדמת תורשתית או גנטית. מאמר זה יסקור בקצרה את התרומה הגנטית-תורשתית-ביולוגית, שכן המידע שמצטבר מעיד כי ההתעלמות ממקור זה אינה נכונה ובמקרים רבים אנו עדים לתרומה יחסית, לעתים מרובה ולעתים ברקע, של ההתפתחות האנושית (ראו למשל, Gerdner & Svensson, 2003; Potenza, 2003; Xian, Shah, Scherrer, & Eisen, 2005; Rhee et al., 2003). לוח 1 מציג את התהליכים, או המנגנונים, להעברה בין-דורית.

לוח 1. גורמים במשפחה התורמים להתפתחותן של התנהגויות סיכון והתנהגויות בעייתיות

גורמים ייחודיים	גורמים כלליים
- גישות ועמדות חיוביות במשפחה - חשיפה לחומרים פסיכו-אקטיביים, להימורים וכו' - צריכת אלכוהול ושימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים (גם חוקיים) אחרים, הימורים של הורים (או של בני משפחה אחרים) והתנהגויות סיכון אחרות	- אווירה משפחתית שלילית, חסרת ליכוד ותמיכה - יחסי משפחה קשים, כולל אלימות - דפוסי הורות בעייתיים - פסיכופתולוגיה במשפחה - גירושים או פירוד של ההורים, מוות של הורה - הזנחה והתעללות (נפשית ו/או פיזית) - חשיפה למצבי דחק במשפחה

גישות תאורטיות להסבר תרומת המשפחה

הספרות המדעית מציעה גישות תאורטיות מגוונות לתפקיד המשפחה בהעברה בין-דורית של התנהגויות, כגון שימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים, הימורים וכדומה בקרב מתבגרים – החל מגישות תאורטיות המדגישות את התהליכים הנפשיים הראשוניים בילדות המוקדמת ואת תרומת המשפחה לעיצובה של האישיות, דרך גישות הרואות את המשפחה כמוסד חברתי השלוב במהלך ההתפתחות של האדם

לאורך השנים, וכלה בגישות השמות המדגישות את ההקשר התרבותי-חברתי ואת מקומה של המשפחה במערכת האקולוגית הרחבה. יש תאורטיקנים המדגישים את ההיבטים התורשתיים וביוולוגיים, ואילו אחרים מדגישים את ההיבטים הנפשיים-חברתיים.

גישות תורשתיות או ביולוגיות: קיימות תופעות התנהגותיות ומחלות שהמדע זיהה את הגורם להן: את הגן, את החידק או את הווירוס וכן את המרכיבים הנפשיים ואת הנסיבות הסביבתיות, אולם לא כך הדבר בהתייחס להתנהגויות, כמו הימורים, התנסות בחומרים פסיכו-אקטיביים וכדומה. גנים שונים או תצורות שונות (alleles) של הדי-אן-אי המרכיב את הגן, גורמים ביוולוגיים, נפשיים, משפחתיים וחברתיים חוברים יחדיו ומשפיעים על התפתחותן של התנהגויות אלו או על מניעתן.

החיפוש אחר גורמים גנטיים-תורשתיים וסמנים ביוולוגיים (biological markers) המסבירים את ההתפתחות של התנהגויות כפייתיות, מעסיק מדענים ובני אדם מן השורה זה שנים רבות. המחקר בתחום התורשתי-גנטי התמקד ברוב המקרים, מחד גיסא – בחקר התופעה בקרב חיות מעבדה (ראו למשל, Lê et al., 2006) ומאידך גיסא – בחקר לאורך זמן של אוכלוסיות אחים – תאומי אחווה ותאומי זהות ואחים שאינם תאומים. חלק מאוכלוסיות אלו היו בנים להורים אלכוהוליסטים, מתמכרים לסמים או מהמרים, וחלקם, כביקורת, באו ממשפחות שלא היו בהן הורים או אחים שהשתמשו לרעה בסמים או התמכרו להם (Goodwin, 1976, 1979; Potenza et al., 2005; Rhee, et al., 2003; Vaillant & Milofsky, 1991). אכן, הגישה המודרנית מניחה שהמטען הגנטי מייצג נטייה של האדם לפתח דפוסי התנהגות מסוימים, למשל: טמפרמנט, קשיים בילדות בפיתוח עכבות על בסיס נירו-התנהגותי (neurobehavioral disinhibition) או דפוס של התנהגות כפייתית. אלו עלולים להתבטא בנטייה להימורים, שימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים והתנהגויות סיכון אחרות (טייכמן, 2001; Potenza et al., 2005; Rhee, et al., 2003; Tarter, 1988; Tarter, Kirisci, Habeych, Reynolds, & Vanyukov, 2004; Tarter & Vanyukov, 1994). אולם נטייה זו תלויה בגורמים נוספים על מנת להתממש, גורמים נפשיים-משפחתיים-חברתיים, ואדון בהם בהמשך.

גישות נפשיות-חברתיות: המובאה בפתח מאמר זה מעידה כי תופעת ההעברה הבין-דורית הייתה ידועה מימי קדם. על כך גם נכתב: "מעשה אבות סימן לבנים". אולם רק במאה העשרים החל חקר מסודר של הנושא. הגישות הנפשיות-חברתיות המודרניות הראשונות שהתייחסו לתרומתה של המשפחה להתפתחות של התנהגות שימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים והתנהגויות חריגות אחרות אצל ילדיה נבעו מהגישה הפסיכואנליטית. גישה זו בחנה התנהגויות אלה כדפוסים התנהגותיים פתולוגיים שהתפתחו בעקבות ליקויים בהתפתחות לא תקינה של האישיות המוקדמת וכתוצר שלהם.

הראשון מבין הפסיכואנליטיקאים שהתמודד עם סוגיית השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים וההתמכרות אליהם היה אוטו פנישל (Fenichel, 1945). פנישל ראה במשתמש בחומרים פסיכו-אקטיביים אדם הנשלט על ידי אימפולסים פתולוגיים והפונה להתמכרות על מנת להשיג סיפוק ארוטי (במשמעות הפסיכואנליטית), ביטחון וקבלה. צריכת האלכוהול (או הסמים), לדעתו של פנישל, מספקת צרכים חיוניים אלה של האדם. ההתנסות בחומרים פסיכו-אקטיביים וההתמכרות, אם כך, אינן רק תוצר של התכונות הפסיכו-פרמקולוגיות של החומר הפסיכו-אקטיבי בלבד, אלא בעיקר של מבנה האישיות של האדם ושל מערכת היחסים המוקדמת שלו, שעיקרה מערכת היחסים במשפחה. אולם ההתנסויות בחומרים פסיכו-אקטיביים, בהימורים וביתר התנהגויות הסיכון אינן בהכרח מבטאות שאיפה לפגיעה ב"עצמי", אלא גם דרך להשגת סיפוק והנאה או ביטוי לניסיונו של הפרט להגן על ה"אני" מפני תכנים מאיימים מודחקים או מפני חרדה ודיכאון – מעין "אובייקט מעבר" (ראו קדמון, טייכמן והופמן, 1995; Teichman & Kadmon, 1988; Winnicott, 1986).

אכן התנסות בחומרים פסיכו-אקטיביים, הימורים ותופעות התנהגויות אחרות שמאופיינות באיבוד שליטה או בחוסר עכבות ובדפוס כפייתי, קשורים מנקודת ראות הגישה הפסיכודינמית לניסיונו של הפרט להתמודד עם עולמו הפנימי ועם קשייו הבין-אישיים ולהקל על רגשות הכאב שלו. התנהגות הסיכון יכולה להתפרש על רקע זה כניסיון לתקן את השיבושים השונים ו"לפצות" את האדם על הפגיעה. תופעת ההתמכרות לצורותיה השונות ניתנת להסבר על רקע של קיבעון בשלב ההיפרדות (separation-individuation) בילדות, שכן חבלה בתהליך ההיפרדות בשלבי ההתפתחות הראשונים של החיים פוגעת בעצמת האינטגרציה של האישיות, פגיעה שמתבטאת בקשיים בתפקוד ה"אני" (Bowlby, 1980, 1988; Director, 2002; Khantzian, 1985; Khantzian, Halliday & McAuliffe, 1990; Murphy & Khantzian, 1995; Sprohge, 2003; Teichman & Kadmon, 1998; Winnicott, 1965).

הגישות החברתיות לעומת זאת קישרו משתני משפחה, כגון: מבנה המשפחה, בלבול בתפקידים במשפחה, חוסר גבולות ומשמעת במשפחה, הזנחה הורית, אלימות וגילוי עריות, שימוש באלכוהול ובסמים על ידי ההורים והתנהגות אנטי-חברתית של ההורים, להתפתחות התנהגויות סיכון שונות אצל ילדיהם (Brody, Ge, Katz, & Arias, 2000). הביקורת העיקרית על גישות אלו הייתה, שמחד גיסא, הן אינן מציעות הסבר למספר הגדול של הצעירים אשר חווים מצבים משפחתיים דומים ושאינם מגלים התנהגויות סיכון או לאחרים, שאמנם אינם מגלים התנהגות סיכון אך מדווחים על התנסות בסמים ובאלכוהול, ומאידך גיסא, הן אינן מציעות הסבר מספק לתופעה של אוכלוסיות נוער מרקע שונה, טוב לכאורה, שמעורב בהתנהגויות סיכון, בשימוש לרעה בסמים ובהימורים (Yu, 2003).

הגישה המערכתית בוחנת את תפקיד המשפחה בהתפתחות התנהגויות של התנסות בסמים והימורים בהקשר רחב. התנהגויות אלו הן אמצעי המווסת את יחסי הגומלין במשפחה, והתנהגות הסיכון על ידי אחד מבני המשפחה מהווה לעתים קרובות נושא משפחתי ופתרון אפשרי לכאורה לדילמות ולבעיות משפחתיות חמורות יותר – עצם היערכותה של המשפחה כולה לסייע לבן המשפחה הבעייתי, המשתמש בסמים או המהמר הכפייטי, והעיסוק בו, מסיטים את תשומת הלב מהקשיים במערכת המשפחתית (ראו למשל, Stanton, 1977, 1980; Stanton & Todd, 1982).

הגישה המודרנית רואה התנהגויות, כמו: התנסות בחומרים פסיכו-אקטיביים, הימורים והתנהגויות סיכון אחרות בקרב מתבגרים, כתופעות בעלות בסיס ביולוגי-נפשי-חברתי (טייכמן, 1989, 2001). גישה זו מניחה שדפוסי התנהגות אלה בקרב מתבגרים נובעים מאותם תהליכים פסיכולוגיים וחברתיים מורכבים שמביאים לדפוסים שונים של התנהגות חברתית, מקובלת ושאינה מקובלת. הגישה ההתפתחותית הרב-ממדית בוחנת את ההשפעות של המשפחה והחברה על תהליכי החברות מהילדות ועד ההתבגרות על התפתחות דפוסי התנהגות של צריכת חומרים פסיכו-אקטיביים, של מעורבות בהימורים ושל התנהגות סיכון אחרת (Baumrind, 1985, 1991; Shedler & Block, 1990; Wu & Kandel, 1995). אכן, מחקרים שנגזרו מגישה זו שוללים את הטענה שהתנהגויות סיכון בקרב מתבגרים נובעות באופן בלעדי מלקויות אישיות, מלקויות בשיטות חברות או מסטייה התנהגותית (Glantz, 1992; Wills & Stoolmiller, 2002). הגישה ההתפתחותית הרב-ממדית מסבירה את ההתנסות בסמים ובאלכוהול ואת המעורבות בהימורים בקרב מתבגרים ביחסי הגומלין בין גורמים אישיותיים-ביולוגיים (חיפוש ריגושים וטמפרמנט, חרדה ומצבי רוח דיכאוניים, קבלה חברתית וכדומה), קוגניטיביים (ערכים, עמדות וגישות וכוונות התנהגותיות), בין-אישיים (יחסים עם ההורים ועם החברים) וסביבתיים (כגון: הזמינות לחומרים הפסיכו-אקטיביים, נורמות חברתיות ואווירה חברתית) (ברנע, רהב וטייכמן, 1990; טייכמן, 1989, 1999, 2001; Barnea, Teichman & Rahav, 1989, 1992, 1993; Teichman, Barnea & Rahav, 1989). אכן, המחקר שנבע מגישה זו הצביע על חשיבות הגורמים הבין-אישיים והחברתיים – העמדות המיוחסות להורים ולחברים והשימוש המיוחס להם בחומרים פסיכו-אקטיביים, חוקיים ושאינם חוקיים – להבנת עמדות המתבגרים, כוונותיהם ההתנהגותיות והשימוש העכשווי שלהם בסמים ובאלכוהול (Barnea et al., 1992; Epstein, Bang & Botvin, 2007).

כאמור, המחקר בתפוצת השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים בקרב מתבגרים ובדפוסיו הצביע על המשפחה ועל יחסי הורה-ילד כגורמים המשפיעים בדרכים שונות על השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים בקרב מתבגרים (פלג-אורן, 2007; Barnea et al., 1992; Kandel, 1980; Kandel, 1986; Kandel & Wu, 1995; Peleg-Oren & Teichman, 2006; Wu & Kandel, 1995). ממצאי מחקרים מראים שההשפעה של ההורים היא משמעותית בסוגיות של תכניות החיים של

המתבגר ותפקידיו בעתיד. לעומת זאת, השפעת החברים חזקה יותר בסוגיות של סגנון החיים העכשווי של המתבגר.

לצד הידע הכללי על אודות השפעת המשפחה וההורים על התנהגויות סיכון בקרב מתבגרים, יש בספרות המחקרית ממצאים רבים בנוגע למאפיינים ייחודיים במשפחה המשפיעים על ההתפתחות. ממצאים אלה בעייתיים, משום שזיהוי מאפייני משפחה (כגון: מבנה המשפחה, סדר לידה, שימוש על ידי ההורים והשתייכות לתת-תרבות סוטה) המשפיעים על התפתחותן של התנהגויות שימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים או הימורים בקרב מתבגרים, ובידודם מגורמים אחרים, נתנו לא פעם תוצאה שנשענה על הנחה פשטנית שקשרה משתנה אחד למשנהו, ולא על מודל רב-משטני ואינטראקטיבי. מודל מעין זה חייב לכלול את היחסים הבין-אישיים במשפחה, את המשפחה כמערכת ואת הזיקה של המשפחה לחברה שבה היא חיה. כמו כן, חלק מהמחקרים התייחסו למשתנים בנקודת זמן אחת, אחרים (מועטים) בדקו את ההשפעה לאורך זמן במחקרי אורך; חלק מהמחקרים העריכו את תרומת המשפחה בהתאם לדיווח של בני הנוער מבלי לאמת את הדיווחים, בעוד אחרים בדקו במקביל את המתבגרים והוריהם. בהמשך המאמר אתייחס בעיקר לממצאים שאין עליהם מחלוקת.

מבנה המשפחה: מחקרים רבים בדקו משתנים שונים של המשפחה – שלמות המשפחה, מספר הילדים, סדר לידה, מגדר וגודל המשפחה וכן מאפיינים דינמיים של המשפחה: יחסי הורה-ילד וסגנון הורות.

הגם שבמאמר זה אני מציג סקירת מחקרים מקפת בדבר תרומתה הייחודית של המשפחה להתנהגויות סיכון אצל מתבגרים, כמו התנסות בחומרים פסיכו-אקטיביים והימורים, על בסיס הידע הקיים, בעיקר באשר להתנסות בחומרים פסיכו-אקטיביים, ניתן להצביע על הממצאים הבאים: ההסתברות שמתבגרים יאמצו התנהגויות סיכון, ישתמשו בחומרים פסיכו-אקטיביים ויהמרו גבוהה בקרב מתבגרים שגדלו במשפחות בעייתיות ועברייניות, במשפחות ששררה בהן אווירה של אלימות, במשפחות חד-הוריות (הן עקב גירושין והן בעקבות מות אחד ההורים) ובקרב משפחות שחוו משבר כלכלי חמור. עם זאת, עלי להדגיש כי ממצאים אלה מתייחסים להסתברות ואין משמעותם שכל מתבגר או מתבגרת הגדלים בבית הרוס או בעייתי נגזר דינם לפתח התנהגויות סיכון למיניהן.

השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים ומעורבות בהימורים על ידי בני המשפחה, הורים ואחים: החשיפה לאחרים משמעותיים, המשתמשים בחומרים פסיכו-אקטיביים, הרוכשים כרטיסי הגרלה וכדומה, מהווה גורם משפיע על אימוץ דפוס התנהגות זה על ידי ילדים ומתבגרים. "אחרים" אלו הם בעיקר דמויות מרכזיות במשפחה, כמו למשל הורים ואחים בוגרים, אך גם חברים ודמויות מפורסמות (ספורטאים, זמרים פופולריים, שחקני קולנוע, טלוויזיה ותאטרון וידוענים אחרים). מספר מחקרים מצביעים על כך שבדרך כלל תרומתו של האב להתפתחות דפוס התנהגות דומה אצל מתבגרים גבוהה מתרומתה של האם, הגם שתרומתה של האם

מובהקת (ראו למשל, Guxens, Nebot, & Ariza, 2007; Kandel, Wu & Davies, 1995; Wu & Kandel, 1995; Seljamo et al., 2006; Pirsaraee, 2007; 1994). בד בבד עם היות ההורים דוגמה לחיקוי, הורים המשתמשים בחומרים פסיכו-אקטיביים משפיעים על ילדיהם בפיתוח עמדות או הגדרות אוהדות כלפי השימוש בכל הסוגים של הסמים. אמנם היות ההורים מודל לחיקוי נמצא גורם חשוב לשימוש של ילדיהם בחומרים, אך השפעתו מקבלת חיזוק על ידי סגנון ההורות כלפי הילד ועל ידי רמת הפיקוח שלו על התנהגות ילדיו (כפיר, 2000; Barnes, Welte, Hoffman, & Dintcheff, 2002; Pirsaraee, 2007). התנהגות השימוש של ההורים חשובה להבנת ההתנהגות של ילדיהם לאור ה"העברה הבין-דורית". אולם במספר מחקרים נמצא כי גם עמדותיהם וערכיהם של אחים בוגרים, השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים על ידם ומעורבותם בהימורים משפיעה על עיצוב דפוסי ההתנהגות של אחיהם הצעירים (Ellickson et al., 2001; Epstein et al., 2007; Fagan & Najman, 2005; Meier, Snyder, Bank & Burraston, 2005; Siqueira & Crandall, 2007; 1991). יתר על כן, פגן וניימן (Fagan & Najman, 2005) מצאו כי תרומתם של אחים בוגרים שצורכים חומרים פסיכו-אקטיביים להתפתחות התנהגויות דומות אצל מתבגרים, גבוהה יותר מתרומתם של הורים המעשנים או צורכים משקאות אלכוהוליים, כלומר חומרים חוקיים. כאשר נבדקה התרומה היחסית של אחים לעומת חברים, תוך התייחסות לאיכות היחסים, נמצא כי תרומת האחים עולה על תרומתם של החברים (Stormshak, Comeau & Shepard, 2004).

עמדות הורים כלפי השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים: קנדל, בעבודותיה הראשונות, ראתה בעמדה נטייה מוקדמת להתנסות בסמים (Kandel & Andrews, 1987). אכן, מספר מחקרים שנערכו בישראל, כולל מחקרי אורך, מדווחים על השפעה ישירה והשפעה עקיפה של עמדות ההורים על עיצוב העמדות של ילדיהם ועל ההסתברות להתנסות בסמים על ידם; ככל שעמדות ההורים חיוביות יותר, כך עולה ההסתברות שילדיהם ייטו להתנסות באלכוהול או בסמים (ברנע ועמיתיה, 1990; רהב ועמיתיו, 2002; Teichman & Kefir, 1999; Barnea et al., 1992).

מאפייני המערכת המשפחתית – לכידות ואווירה: תפיסת המשפחה כמערכת דינמית התגבשה במחצית המאה העשרים (טייכמן, ברג, הריס-זיו ובלמוט, 1987; טייכמן ונבון, 1990; Olson, Russell & Sprenkle, 1983; Garnefski & Okma, 1996). אולסון ועמיתיו תיארו את המשפחה באמצעות שני מושגים מרכזיים. האחד, לכידות, מבטא את דרגת הקשר (או הפירוד) שיש לבני משפחה זה כלפי זה; והשני – הסתגלות (או שינוי) מבטא את הגמישות של מערכת משפחתית ואת יכולתה לשנות את מבנה הכוח שלה, את יחסי התפקידים שבה ואת החוקים המארגנים את היחסים בה בתגובה ללחצים סביבתיים והתפתחותיים. שילוב של לכידות והסתגלות מאפשר לזהות משפחות מאוזנות, משפחות ביניים ומשפחות קיצוניות. את יחסי הגומלין בין האווירה המשפחתית לבין התנהגויות סיכון של המתבגרים אפשר להסביר לאור ממצאי מחקרים בשני אופנים: ההסבר האחד – משפחות המאופיינות במתח

וקונפליקט עמוקים וחמורים עלולות להרחיק את המתבגר מהמשפחה ולגרום לו לאמץ התנהגויות סיכון, כמו שימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים. ההסבר האחר – השימוש של המתבגר בחומרים פסיכו-אקטיביים יוצר מצב משפחתי דרמטי הממקד את תשומת לב המשפחה במתבגר המשתמש ומחזק את הקרבה בין בני המשפחה או מקצין את הקיטוב ביניהם. מחקרים בישראל איששו השערות אלו. נמצא כי ההסתברות להתנסות בחומרים פסיכו-אקטיביים אצל מתבגרים עולה ככל שעולה, על פי תיאוריהם, דרגת חוסר הגיבוש והלכידות של משפחותיהם (טייכמן, רהב וכפיר, 1998; כפיר, 2000; רהב ועמיתים, 2002).

סגנון הורות: בספרות המחקרית ניתנה בדרך כלל תשומת לב כוללת לקשר שבין התנהגות ההורים להתנסות ולשימוש של ילדיהם המתבגרים בחומרים פסיכו-אקטיביים. נמצא שיחסים חיוביים בין הילד להוריו ותפיסתו את המשפחה כתומכת יכולים להיות גורם מונע שימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים, מעורבות בהימורים ועבריינות וסטייה חברתית. לעומת זאת, יחסים קשים עלולים להיות קשורים לנטייה להתנסות בסמים (כפיר, 2000; Frauenglass, Routh, Pantin & Mason, 2000; Jedrzejczak, 2005; Stormshak, et al., 1997). בגיל ההתבגרות, כאשר בין שאר תפקידי המשפחה ליצור למתבגר סביבה אמפתית שתסייע לו להיפרד ולהגיע לעצמאות, להתנהגות ההורים כפי שהיא מתפרשת על ידי המתבגר ישנה חשיבות רבה. יש משפחות שמונעות מהמתבגר להיפרד מהן על ידי כך שאינן מאפשרות לו עצמאות; לעומת זאת, יש משפחות שדוחות ומזניחות את ילדיהן, וכך הם "מתבגרים" טרם זמנם (Shulman & Klein, 1982). אכן, התנהגות של ההורים שמבוטאת במושגים של אוטונומיה, פיקוח, קבלה ודחייה, מהווה סוגיה מרכזית בפסיכולוגיה של המתבגר ובקשר שלו עם המשפחה.

במחקר שנערך בישראל (טייכמן, רהב וכפיר, 1998; כפיר, 2000) נבדקו השפעות סגנונות ההורות, כפי שתוארו על ידי המתבגרים, על עמדותיהם ועל הכוונות ההתנהגותיות שלהם בנוגע לחומרים פסיכו-אקטיביים. סגנון ההורות הוערך על פי שני צמדי ממדים עצמאיים: "קבלה-דחייה" ו"אוטונומיה-פיקוח" (Schaefer, 1959, 1961, 1965a, b). ממד קבלה-דחייה מתייחס למידה שבה הורה מגלה (או אינו מגלה) רגש חיובי כלפי הילד, וממד אוטונומיה-פיקוח מתייחס למידה שבה הורה מפעיל (או נמנע מלהפעיל) שליטה על הילד. ממד הקבלה מתייחס לגישה של הבנה, הסכמה, הבעת רגשות, עידוד והיענות לציפיות; ממד הדחייה מתייחס לגילויי עוינות, הענשה, מתן הוראות ללא הסברים, ביקורת והיעדר היענות לדרישה ולציפיות; ממד הפיקוח מתייחס לשימוש בכפייה, דרישת ציות, שימוש באיסורים והקפדה על ביצועם, הקפדה על הרגלי הבילוי והצבת דרישות נוקשות; ממד האוטונומיה מתייחס למתן אפשרות לעצמאות בקביעת כללי התנהגות, מתן אחריות, תגובות מתונות להתנהגות לא מקובלת, עידוד וגישה חיובית לזימה.

ממצאי המחקר אמנם איששו את הטענה כי למאפייני המשפחה השפעה על התפתחות התנהגויות סיכון, אך הם העלו כי מאפיינים אלו משפיעים גם על עיצובן של עמדות

שליליות כלפי התנסות בחומרים פסיכו-אקטיביים: ככל שההורים מתוארים כמקבלים יותר כך פוחתת אהדת הנבדקים לחומרים פסיכו-אקטיביים; ככל שעולה רמת הפיקוח, עמדות המתבגרים אוהדות וחוביות יותר כלפי התנהגות הסיכון – השימוש בסמים; מתן אוטונומיה למתבגר תורם אף הוא לעמדות חיוביות. אצל מתבגרים שתיארו את משפחתם כבלתי תומכת, ככל שרמת הלכידות המשפחתית נמוכה יותר כך העמדות כלפי שימוש בסמים נוטות להיות חיוביות יותר, וכך גם ככל שהאוירה מסוכסכת יותר. יתר על כן, מתבגרים שייחסו להוריהם שימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים דיווחו על עמדות חיוביות ביותר כלפי השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים בהשוואה לנבדקים שלא ייחסו להוריהם שימוש בחומרים אלה. מגמה דומה נמצאה ביחס לכוונות ההתנהגותיות של המתבגרים, הן בהתייחס לסגנונות ההורות והן בהתייחסות לאווירה משפחתית מלוכדת או מסוכסכת. הנטייה להשתמש בקרב המתבגרים גבוהה באופן מובהק כאשר מיוחסות להורים עמדות אוהדות וכאשר הם מתוארים כצורכים חומרים פסיכו-אקטיביים.

לוח 2. ממוצעי העמדות והכוונות ההתנהגותיות על פי מאפייני משפחה (מתוך טייכמן, רהב וכפיר, 1998)

מאפייני משפחה					משתנים
F	df	גבוהים	בינוניים	נמוכים	
עמדות כלפי חומרים פסיכו-אקטיביים					התנהגות הורים:
79.38***	2/1931	2.06	1.65	1.44	דוחה
44.14***	2/1934	1.46	1.65	1.93	מקבלת
4.03*	2/1933	1.76	1.65	1.63	מפקחת
5.91**	2/1934	1.77	1.65	1.61	מעניקה אוטונומיה
					אווירה משפחתית:
64.00***	2/1906	1.52	1.71	2.09	לכידות
22.68***	2/1909	1.87	1.70	1.52	סכסוך
					עמדות הורים חיוביות כלפי חומרים פסיכו-אקטיביים
31.22***	2/1927	1.53	1.82	1.88	
51.21***	2/1945	2.02	1.61	1.49	שימוש מיוחס להורים

המשך ←

כוונות התנהגויות

התנהגות הורים:

46.10***	2/1927	1.90	1.58	1.41	דוחה
26.41***	2/1929	1.43	1.57	1.80	מקבלת
1.87	2/1928	1.65	1.59	1.55	מפקחת
6.14**	2/1929	1.69	1.58	1.52	מעניקה אוטונומיה

אווירה משפחתית:

22.48***	2/1899	1.49	1.66	1.83	לכידות
9.57***	2/1902	1.71	1.62	1.49	סכסוך
22.17***	2/1921	1.48	1.70	1.79	עמדות הורים חיוביות
24.77***	2/1940	1.84	1.53	1.50	שימוש מיוחס להורים

$p < .001^{***}$; $p < .01^{**}$; $p < .05^*$

סיכום ומסקנות

מאמר זה סקר בקצרה את הסוגיות המרכזיות בקשר שבין המשפחה – ההורים והאחים – לבין התפתחותן של התנהגויות סיכון בקרב מתבגרים, בעיקר צריכת חומרים פסיכו-אקטיביים והימורים. סקירת מחקרים בתחום מעידה כי למשפחה ולחבריה – בעיקר להורים ולאחים – תפקיד מרכזי, אם כי לא בלעדי, בהתפתחות דפוסי התנהגויות אלה, אך גם בצמצום ובמניעתם. הגם שממצאי המחקרים אינם חד-משמעיים, כלומר קיימים במרחב החיים של הנער והנערה גורמים נוספים רבים התורמים לעיצובן של התנהגויות סיכון, תרומתה של המשפחה חשובה ולעתים מכרעת. מכאן שאמנם אין להתעלם מההשפעה שיש לחברים ולקבוצת השווים, לאווירה החברתית ולנורמות השוררות בקהילה ולמדיניות החברתית המקובלת בחברה, אך בתקופת קדם-ההתבגרות וההתבגרות, המשפחה היא מוסד המפתח החברתי העיקרי המשפיע על ההתפתחות, הן לחיוב והן לשלילה. אין כיום מחלוקת בין החוקרים כי הקשר שבין התהליכים במערכת המשפחתית לבין התפתחותן של התנהגויות סיכון בקרב מתבגרים בולט ומשמעותי בכל הקשר תרבותי – החל ממדינות בעלות תרבות מסורתית, כמו אירן, שנשלטת היום על ידי משטר דתי-אורתודוקסי, וכלה במדינות מערביות חילוניות, כמו ארצות הברית. בכל הקשר תרבותי נמצא כי במשפחה שהאיוון בקרבה מופר, שקיימת בה אווירה קשה, שההורים או בני משפחה אחרים בה מהווים דוגמה שלילית מבחינת דפוסי ההתנהגות, משפחה שחיה בסביבה המעודדת התנהגויות סיכון, ההסתברות שילדי המשפחה יזדהו עם הסובבים

אותם ויחקו אותם גבוהה. מאידך גיסא, באותה מידה המשפחה גם עשויה לשמש גורם הממתן התפתחותם של דפוסי התנהגות אלה, גם אם הסביבה – החברים, הנורמות החברתיות ודמויות מפורסמות כמו אמנים ושחקנים – מעודדת דפוסיים אלה. אכן, אחת המסקנות המשמעותיות מהספרות המקצועית היא כי המשפחה, ובעיקר ההורים (Barnes, et al., 2002; Fagan & Najman, 2005; Forrester, 2007; Harwin, 2006; Pirsaraee, 2007), חייבים להיות אחד המוקדים המרכזיים בתהליך ההתערבות שמטרתו מניעת ההתפתחות של התנהגויות סיכון, וזאת תוך הדגשת החשיבות של פיקוח (monitoring) ושל דוגמה אישית לחיקוי ולהזדהות.

מקורות

- אזרחי, י', רוזינר, א' שטיינברג, ד' ובר-המבורגר, ר' (2005). **השימוש בסמים ובאלכוהול בקרב תושבי מדינת-ישראל 2005**. ירושלים: הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול.
- ברנע, צ', רהב, ג' וטייכמן, מ' (1990). הסבר לשימוש בסמים ובאלכוהול בקרב מתבגרים: מחקר אורך. **מגמות**, 33, 5–28.
- טייכמן, י', ברג, ר', הריס-זיו, ד' ובלמוט, ר' (1987). הערכת משפחות – המודל הסירקומפלקסי (נתונים ראשוניים) **שיחות**, 2, 16–26.
- טייכמן, י' ונבון, ש' (1990). הערכת משפחות: המודל הסירקומפלקסי: תרגום ועיבוד לעברית של המהדורה השלישית. **פסיכולוגיה**, ב, 36–46.
- טייכמן, מ' (1989). **לחיות בעולם אחר: אלכוהול, סמים וההתנהגות אנושית**. תל אביב: רמות – אוניברסיטת תל אביב.
- טייכמן, מ' (1995). השימוש בסמים ובאלכוהול בקרב מתבגרים: גורמים ומניעים, מניעה והתערבות. בתוך ח' פלום (עורך), **מתבגרים בישראל: היבטים אישיים, משפחתיים וחברתיים** (עמ' 261–288). אבן יהודה: רכס.
- טייכמן, מ' (1999). סמים וחברה: מדיניות חברתית ושימוש בחומרים פסיכואקטיביים. **ביטחון סוציאלי: כתב עת בנושאי רווחה וביטחון סוציאלי**, 55, 137–155.
- טייכמן, מ' (2001). **מנקט האלים לכוס תרעלה: על אלכוהול ועל אלכוהוליות – גורמים וסיבות, מניעה וטיפול**. תל אביב: רמות – אוניברסיטת תל אביב.
- טייכמן, מ', רהב, ג' וכפיר, א' (1998). **תפיסת המשפחה על-ידי בני-נוער, עמדותיהם ביחס לחומרים פסיכואקטיביים, כוונותיהם ההתנהגותיות וההתנסות בחומרים פסיכואקטיביים: מחקר אורך**. ירושלים: הרשות למלחמה בסמים.
- כפיר, א' (2000). **סגנונות הורות ויחסי משפחה וההתנסות בחומרים פסיכואקטיביים**. חיבור לשם קבלת תואר דוקטור, אוניברסיטת תל אביב.
- עזאזיה, פ', שהם, מ', בר-המבורגר, ר' ואבו-עסבה, ח' (2007). השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים בקרב מתבגרים מהאוכלוסייה הערבית בישראל אשר נשרו מלימודים. **מפגש לעבודה חינוכית סוציאלית**, 26, 25–46.
- סרוף, א', קופר, ר' ודהארט, ק' (1998). **התפתחות הילד: טבעה ומהלכה**. רמת אביב: האוניברסיטה הפתוחה.

- פלג-אורן, נ' (2007). השפעת ההתמכרות לחומרים פסיכו-אקטיביים של הורים על ילדיהם שבגיל בית הספר היסודי. **מפגש לעבודה חינוכית סוציאלית**, 26, 77–94.
- קדמון, א', טייכמן, מ' והופמן, א' (1995). גבולות במקום חומות: הטיפול באסירים משוחררים נפגעי סמים בהוסטל. **חברה ורווחה**, 15, 245–258.
- רהב, ג' (2007). שימוש בסמים בישראל – מסקנות נוספות מהסקרים. **מפגש לעבודה חינוכית סוציאלית**, 26, 13–24.
- רהב, ג', טייכמן, מ' ובר-המבורגר, ר' (1999). השימוש בחומרים פסיכואקטיביים בקרב נוער מנותק בישראל 1998: מחקר אפידמיולוגי. ירושלים: הרשות למלחמה בסמים.
- רהב, ג', טייכמן, מ', גיל, ר', רוזנבלום, י' ובר-המבורגר, ר' (1998). השימוש בסמים ובאלכוהול בקרב תושבי מדינת-ישראל 1998: מחקר אפידמיולוגי IV. ירושלים: הרשות למלחמה בסמים.
- רהב, ג', טייכמן, מ', גיל, ר', רוזנבלום, י' ובר-המבורגר, ר' (2002). השימוש בסמים ובאלכוהול בקרב תושבי מדינת-ישראל 2001: מחקר אפידמיולוגי V. ירושלים: הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול.
- Barnea, Z., Teichman, M., & Rahav, G. (1992). Personality, cognitive and interpersonal factors in adolescent substance use: A longitudinal test of an integrative model. *Journal of Youth & Adolescence*, 21, 187–201.
- Barnea, Z., Teichman, M., & Rahav, G. (1993). Substance use and abuse among deviant and non-deviant adolescents in Israel. *Journal of Drug Education*, 23, 223–236.
- Barnes, G. M., Welte, J. W., Hoffman, J. H., & Dintcheff, B. A. (2002). Effects of alcohol misuse on gambling patterns in youth. *Journal of Studies on Alcohol*, 63, 767–775.
- Basis Online (2007). It runs in the family. *Basis Online*, 3(1). Available at <http://www.basionline.org/>
- Baumrind, D. (1985). Familial antecedents of adolescent drug use. In C. I. Jones & R. J. Battjes (Eds.), *Etiology of drug abuse: Implications for prevention* (pp. 13–44). Washington, DC: National Institute of Drug Abuse.
- Baumrind, D. (1991). The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. *Journal of Early Adolescence*, 11, 56–95.
- Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss: Loss, sadness and depression (Vol. III)*. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1988). *A secure base: Clinical applications of attachment theory*. London: Routledge.
- Bricker, J. B., Peterson, A. V., Anderson, M. R., Rajan, K. B., Leroux, B. G., & Sarason, I. G. (2006). Childhood friends who smoke: Do they influence adolescents to make smoking transitions? *Addictive Behaviors*, 31(5), 889–900.

- Brody, G. H., Ge, X., Katz, J., & Arias, I. (2000). A longitudinal analysis of internalization of parental alcohol-use norms and adolescent alcohol use. *Applied Developmental Science*, 4, 71–79.
- Director, L. (2002). The value of relational psychoanalysis in the treatment of chronic drug and alcohol use. *Psychoanalytical Dialogues*, 12, 551–579.
- Ellickson, P. L., Tucker, J. S., Klein, D. J., & McGuigan, K. A. (2001). Prospective risk factors for alcohol misuse in late adolescence. *Journal of Studies on Alcohol*, 62, 773–782.
- Epstein, J. A., Bang, H., & Botvin, G. J. (2007). Which psychosocial factors moderate or directly affect substance use among inner-city adolescents? *Addictive Behaviors*, 32, 700–713.
- Fagan, A. A., & Najman, J. M. (2005). The relative contributions of parental and sibling substance use to adolescent tobacco, alcohol, and other drug use. *Journal of Drug Issues*, 35, 869–884.
- Fenichel, O. (1945). *The psychoanalytical theory of neurosis*. New York: W.W. Norton.
- Frauenglass, S., Routh, D.K., Pantin, H.M., & Mason, C.A. (1997). Family support decreases influence of deviant peers on Hispanic adolescents' substance use. *Journal of Clinical Child Psychology*, 26, 15–23.
- Forrester, D., & Harwin, J. (2006). Parental substance misuse and child care social work: Findings from the first stage of a study of 100 families. *Child & Family Social Work*, 11, 325–335.
- Garnefski, N., & Okma, S. (1996). Addiction-risk and aggressive/criminal behavior in adolescence: Influence of family, school and peers. *Journal of Adolescence*, 19, 503–512.
- Gerdner, A., & Svensson, K. (2003). Predictors of gambling problems among male adolescents. *International Journal of Social Welfare*, 12, 182–192.
- Glantz, M. D. (1992). A developmental psychopathology model of drug abuse vulnerability. In M. Glantz & R. Pickens (Eds.), *Vulnerability to drug abuse* (pp. 389–418). Washington, DC: American Psychological Association.
- Goodwin, D. W. (1976). *Is alcoholism heredity?* New York: Oxford University Press.
- Goodwin, D. W. (1979). Alcoholism and heredity. *Archives of General Psychiatry*, 36, 57–61.
- Goodwin, D. W. (1980). The bad-habit theory of drug abuse. In D. J. Lettieri, M. Sayers & H. W. Pearson (Eds.), *Theories on drug abuse* (Research Monograph No. 30). Rockville, MD: NIDA.
- Guxens, M., Nebot, M., & Ariza, C. (2007). Age and sex differences in factors associated with the onset of cannabis use: A cohort study. *Drug & Alcohol Dependence*, 88, 234–243.

- Jedrzejczak, M. (2005). Family and environmental factors of drug addiction among young recruits. *Military Medicine*, 170, 688—690.
- Kandel, D. B. (1980). Drug and drinking behavior among youth. *Annual Reviews in Sociology*, 6, 235—285.
- Kandel, D. B. (1986). On processes of peer influences in adolescent drug use: A developmental perspective. *Advances in Alcohol & Substance Abuse*, 4, 139—163.
- Kandel, D. B., & Andrews, K. (1987). Processes of adolescent socialization by parents and peers. *The International Journal of the Addictions*, 22, 319—342.
- Kandel, D. B., & Wu, P. (1995). The contributions of mothers and fathers to the intergenerational transmission of cigarette smoking in adolescents. *Journal of Research on Adolescence*, 5, 225—252.
- Kandel, D. B., Wu, P., & Davies, M. (1994). Maternal smoking during pregnancy and smoking by adolescent daughters. *American Journal of Public Health*, 84, 1407—1413.
- Khantzian, E. J. (1985). The self medication hypothesis of addictive disorders: Focus on heroin and cocaine dependence. *American Journal of Psychiatry*, 131, 160—164.
- Khantzian, E. J., Halliday, K. S., & McAuliffe, W. E. (1990). *The addiction and the vulnerable self*. New York: Guilford.
- Kohn, L., Kittel, F., & Piette, D. (2004). Peer, family integration and other determinants of cannabis use among teenagers. *International Journal of Adolescent Medicine Health*, 16, 359—370.
- Lê, A. D., Li, Z., Funk, D., Shram, M., Li, T. K., & Shaham, Y. (2006). Increased vulnerability to nicotine self-administration and relapse in alcohol-naïve offspring of rats selectively bred for high alcohol intake. *Journal of Neuroscience*, 26, 1872—1879.
- Leshner, A. I. (2007). *The essence of addiction*. Available at http://www.drugabuse.gov/Published_Articles/Essence.html
- Meier, K. S. (1991). Tobacco truths: The impact of role models on children's attitudes toward smoking. *Health Education Quarterly*, 18, 173—182.
- Murphy, S. L., & Khantzian, E. J. (1995). Addiction as a “self-medication disorder”: Application of ego psychology to the treatment substance abuse. In A. M. Washton (Ed.), *Psychotherapy and substance abuse* (pp. 161—179). New York: Guilford.
- Olson D.H., Russel C.S., & Sprenkle D.H. (1983). Circumplex model: Theoretical update. *Family Process*, 22, 69-83.
- Peleg-Oren, N., & Teichman, M. (2006). Young children of parents with substance use disorders (SUD): A review of the literature and implication for social work practice. *Journal of Social Work Practice in the Addictions*, 6, 49—61.

- Pirsaraee, H. Y. (2007). When parents use drugs: Key findings from qualitative research on parenting and children in Iran. *Child & Family Social Work, 12*, 113–122.
- Potenza, M. N., Xian, H., Shah, K., Scherrer, J. F., & Eisen, S. A. (2005). Shared genetic contributions to pathological gambling and major depression in men. *Archives of General Psychiatry, 62*, 1015–1021.
- Rhee, S. H., Hewitt, J. K., Young, S. E., Corley, R. P., Crowley, T. J., & Stallings, M. C. (2003). Genetic and environmental influences on substance initiation, use, and problem use in adolescents. *Archives of General Psychiatry, 60*, 1256–1264.
- Seljamo, S., Aromaa, M., Koivusilta, L., Rautava, P., Sourander, A., Helenius, H., et al. (2006). Alcohol use in families: A 15-year prospective follow-up study. *Addiction, 101*(7), 984–992.
- Schaefer, E. S. (1959). A Circumplex model for maternal behavior. *Journal of Abnormal & Social Psychology, 59*, 226–235.
- Schaefer, E. S. (1961). Multivariate measurement and factorial structure of children's perceptions of maternal and paternal behavior. *American Psychologist, 16*, 345–346.
- Schaefer, E. S. (1965a). Children's Reports of Parental Behaviors: *An inventory*. *Child Development, 36*, 413–424.
- Schaefer, E. S. (1965b). A configurational analysis of children's reports of parent behavior. *Journal of Consulting & Clinical Psychology, 47*, 265–276.
- Shedler, J., & Block, J. (1990). Adolescent drug use and psychological health: A longitudinal inquiry. *American Psychologist, 45*, 612–630.
- Siqueira, L. M., & Crandall, L. A. (2007). Inhalant use in Florida youth. *Substance Abuse, 27*, 27–35.
- Snyder, J., Bank, L., & Burraston, B. (2005). The consequences of antisocial behavior in older male siblings for younger brothers and sisters. *Journal of Family Psychology, 19*, 643–653.
- Sprohge, E. R. (2003). Personality functioning among Alcoholics Anonymous participants. *Dissertation Abstracts, 63*(7-B), 3485.
- Stanton, M. D. (1977). The addict as a savior: Heroin, death and the family. *Family Process, 16*, 191–197.
- Stanton, M. D. (1980). A family theory of drug abuse. In D. J. Lettieri, M. Sayers & H. W. Pearson (Eds.), *Theories on drug abuse: Selected contemporary perspectives* (NIDA Research Monograph Series No.30). Washington, DC: U.S. Government Printing Office.
- Stanton, M. D., & Todd, T. C. (Eds.). (1982). *Family therapy of drug abuse and addiction*. New York: Guilford Press.
- Stormshak, E. A., Comeau, C. A., & Shepard, S. A. (2004). The relative contribution

- of sibling deviance and peer deviance in the prediction of substance use across middle childhood. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 32, 635—649.
- Tarter, R. E. (1988). Are there inherited behavioral traits which predispose to substance abuse. *Journal of consulting & Clinical Psychology*, 36, 189—196.
- Tarter, R., Kirisci, L., Habeych, M., Reynolds, M., & Vanyukov, M. (2004). Neurobehavior disinhibition in childhood predisposes to substance use disorder by young adulthood: Direct and mediated etiologic pathway. *Drug and Alcohol Dependence*, 73, 121—132.
- Tarter, R. E., & Vanyukov, M. M. (1994). Stepwise developmental model of alcoholism etiology. In R. Zucker, G. Boyd & J. Howard (Eds.), *The development of alcohol problems: Exploring the biopsychosocial matrix of risk* (NIAAA Research Monograph No. 26) (pp. 303—330). Rockville, MD: National Institute on Alcohol Abuse and Alcoholism.
- Teichman, M., Barnea, Z., & Rahav, G. (1989). Personality and psychoactive substance use among adolescents: A longitudinal study. *British Journal of Addiction*, 84, 181—190.
- Teichman, M., & Kadmon, A. (1998). Boundaries instead of walls: The rehabilitation of prisoners drug addicts. *Journal of Offender Rehabilitation*, 26, 59—70.
- Teichman, M., & Kefir, E. (1999). The effects of perceived parental behaviors, attitudes, and substance-use on adolescent attitudes toward and intent to use psychoactive substances. *Journal of Drug Education*, 30, 191—202.
- Vaillant, G. E., & Milofsky, E. S. (1991). The etiology of alcoholism: A prospective viewpoint. In D. J. Pittman & H. R. White (Eds.), *Society, culture, and drinking patterns reexamined* (pp. 492—512). New Brunswick, NJ: Rutgers Center of Alcohol Studies.
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Wills, T. A., & Stoolmiller, M. (2002). The role of self-control in early escalation of substance use: A time-varying analysis. *Journal of Consulting & Clinical Psychology*, 70, 986—997.
- Winnicott, D. W. (1965). *The maturational processes and the facilitating environment*. London: Hogarth Press.
- Winnicott, D. W. (1986). *Home is where we start from*. London: Penguin.
- Wu, P., & Kandel, D. B. (1995). The roles of mothers and fathers in intergenerational behavioral transmission: The case of smoking and delinquency. In H. B. Kaplan (Ed.), *Drugs, crime, and other deviant adaptations: Longitudinal studies* (pp. 49—81). New York: Plenum Press.
- Yu, J. (2003). The association between parental alcohol-related behaviors and children's drinking. *Drug and Alcohol Dependence*, 69, 253—262.